

УДК 82 (571.54)

ББК 83.3 (2Рос.Бур)

С 57

С. Ц. Содномов

Россия, Улан-Удэ

**ПРОБЛЕМА ВЗАИМООТНОШЕНИЙ ОТЦОВ И ДЕТЕЙ
В ПОВЕСТИ Д. СУЛЬТИМОВА «САГАЙ ЭРХЭ ‘ВЕЛЕНИЕ ВРЕМЕНИ’»**

Статья посвящена анализу повести Д. Сультимова «Сагай эрхэ ‘Веление времени’», в которой поднимается одна из важнейших проблем – проблема взаимоотношений отцов и детей. От взаимоотношений в семье между родителями и детьми зависит то, как в будущем человек будет относиться к другим людям, какие нравственные принципы изберет для себя, что для него будет самым главным и святым. В условиях многонациональной республики важнейшим стабилизирующим фактором является национальная культура. Именно она выступает основой межнационального общения, кладезем мудрости, запасником педагогической мысли и нравственного здоровья.

Ключевые слова: взаимоотношения отцов и детей, обычаи и традиции, уважение, понимание, семья, национальная культура.

S. Ts. Sodnomov

Ulan-Ude, Russia

**THE PROBLEM OF THE RELATIONSHIP BETWEEN THE YOUNGER
AND OLDER GENERATIONS IN THE NOVEL BY D. SULTIMOV «SAGAI
ERHE ‘THE CALL OF THE TIME’»**

The article is devoted to the analysis of the novel by D. Sultimov «Sagai Erche ‘The Call of The Time ‘», in which one of the most important problems is raised - the

problem of the relationship between the younger and older generations. The relationship in the family between parents and children influences the way the person will treat other people in the future, the choice of moral principles and the decision what will be the most important and holiest for him. In the conditions of a multinational republic, the most important stabilizing factor is national culture. It is the basis of interethnic communication, a fount of wisdom, a store of pedagogical thought and moral health.

Key words: relationship between the younger and older generations, customs and traditions, respect, understanding, family, national culture.

С. Ц. Содномов

Улаан-Удэ, Росси

**Д. Н. Сультимовай «Сагай эрхэ» гэхэн туужа дотор
эсэгэ үринэрэй дундын харилсаанай асуудалнууд**

Ниитэтэлэл соо Д. Сультимовай «Сагай эрхэ» гэхэн туужа дотор эсэгэ үринэрэй дундын харилсаанай асуудалнууд харуулагдаһаниие шүүмжэлэгдэнэ. Буряад арадай мүнөө үеын байдал, арадаймнай заншал, соёл, ёһо энэ туужа дотор харуулагдаһаниинь тэмдэглэгдэнэ.

Тулгалха үгэнүүд: туужа, эсэгэ үринэрэй харилсаан, заншал, соёл, ёһо, мүнөө үеын байдал.

Хэбэд номхон Хэжэнгэ тоонто нютагтай, Россиин габьяата артист, Буряадай арадай артист Доржо Норбосампилович артист бэлигээрээ гансашье Буряад орондоо, Россиин гүрэнэй дэбисхэр дээрэ мэдээжэ бэшэ, харин хари гүрэнүүдэй харагшадые баясуулан урмашуулжа байдагынь эли. Энээн тухайнь олон тоото шагналнуудынь батална. Гүйсэдхэн наадаха бэлигһээ гадна, найруулан бэшэхэ бэлигтэй байһаниинь олон зохёолнуудынь мүн лэ гэршэлнэ.

Россиин уран зохёолшодой холбооной гэшүүн Доржо Норбосампилович Сультимов ээлжэтэ зохёолоо уншагшадайнгаа һонорто дурадхаба. «Сагай эрхэ»

гэжэ тон зүбөөр нэрлэгдэһэн номыень нэгэ амисхалаар уншажа, сэдхэлээ баясуулбаб, толгой соомни, ханаандамни ходол эрьелдэжэ байдаг олон тоото асуудалнуудтаа яһалхан харюунууды олобоб гэжэ хананаб.

Буряад арадай мүнөө үеын байдал, арадаймнай заншалта соёл, жэнхэни хайхан, баян эхэ буряад хэлэмнай хүгжэлтынгөө ямар хэмжээндэ байна гээшэб? Энэ асуудал сэдхэлээрээ өөрыгөө буряад хүнби гэжэ тоожо ябадаг хүнэй сэдхэл доһолгон хүдэлгэдэг байһан лэ байха. Доржо Норбосампиловичай «Сагай эрхэ» гэхэн туужын геройнуудай үйлэдэһэн үйлэ хэрэгүүд, хэлэһэн үгэнүүдын эдэ асуудалнуудта яһалхан харюунууды үгэнэ.

Эсэгэ үринэрэй дундын харилсаанай асуудалнууд буряад литературада үнинэй харуулагдадаг, зохёол бүхэндэ энэ асуудал ондо ондоо талаһаань зураглан тайлбарилалдаһан байдаг. Харин Доржо Норбосампилович «Сагай эрхэ» гэхэн туужа дотороо хүнэй хэтын хэтэдэ бодомжолжо, ажабайдалайнгаа орёо долгиндо шийдхэжэ ябадаг үри эсэгэнэрэй асуудал «үндэр наһатай болоһон» Гэндэн үбгэжөөл, тэрэнэй «түшэхэ түшэглэхэ түрэхэн ганса хүбүүн» Даша, «амтатайхан аша» хүбүүнийн Булад гурбанай хоорондох харилсаанда үндэхэлжэ мүнөө үе сагай ажамидарал зураглан харуулна.

Туужын гол герой Гэндэн үбгэжөөл ажабайдалда ушардаг «дутуу дунданууды буруушаагаад, ханаһанаа хэлэжэ, хүтэлбэрилэгшэдэй дурыень гутаадаг», «уридша, үнэншэ ханаатай», «мүнөө үеын байра байдалаар һонирходог, гүрэн түрэ соомнай боложо байһан хубилалтануудта анхаралаа хандуулдаг» хүн. Ажабайдалай хайжархын түлөө оролдожо, «хүдөө нютагайнгаа захиргаан ошожо, дутуу дунданууды усадхаха дурадхалнууды оруулжа» ябадаг хүнүүды мүнөө үедэ «зон нюур дээрэнь дэмжэхэн хэрэг үзүүлдэг», харин үнэн дээрээ «намһаа саагуур нараһаа наагуур» гээд ябадаг саг болоһыень автор энэ геройн дүрөөр харуулна.

Гэндэн үбгэжөөлэй аша хүбүүгээ харахадаа «миһэрхэн шарайдань сэдхэлэйнь хананги байдал үзэгдэнэ» гэжэ автор аша хүбүүн Буладтаа аргагүй дуратай байһан тухайнь бэшэнэ, Мүн аша хүбүүнийн «сэрэгэй албанһаа табигдахадаа, эжы абындаа түрүүлжэ буунгүй, сэхэ үбгэн абындаа хүргүүлжэ ерэнэ».

Энэ болон бэшэшье зохёол соо зураглагдаһан үйлэ хэрэгүүд, ушарнууд, аша хүбүүн Булад Гэндэн үбгэжөөл хоёрой сэдхэлээрээ нигүүлэсхы холбоотой байһые гэршэлнэ.

Гэндэн үбгэжөөл Даша хүбүүнэйнгээ ажамидаралда һанаата болоно, хэһэн хэрэгынь дэмжэнэгүй «модо отолоод олоһон юумэниинь – хүнэй хараал атаархал хоёр», тэрэнэй сэдхэлэйн тэгшэ бэшэ байһан тухайнь автор зураглахадаа, мүнөө үеын дунда һаһатанай байдал жэнхэни харуулна. Тэдэ хоёрой «атар-түтэр гэлдэжэ тоосолдохо, арсалдахань һүүлэй сагта олошороо». Эсэгэ хүбүүн хоёрой харилсаан унжагарһан, оёро байһан тухайнь автор Һолонгото буурал баабайн дэргэдэ болоһон үйлэ хэрэгүүдээр зураглан харуулна. Гэндэн үбгэжөөл Даша хүбүүнтээ «сэхэ бүхээ хөөрэлдэхэ гээд, халажа ядана», «машинын үүдэнэй «хаб» гэжэ хаагдашахада, зосоонь аягүй боложо», сэдхэл бодолдонь олон тоото орёо асуудалнууд түрэнэ: «Түрэхэн хүбүүмни хүрэтэрөө тоохоёо болихо гэжэ байдаг юм гү?», «Һүүлэй үедэ, юундэ намһаа холодоһон шэнгээр үзэгдэдэг болооб?» Өөрынгөө байдал сэгнэжэ, эсэгэ ехэ болоһон хүбүүн хоёрой харилсаанай орёо асуудалнууд сэдхэлыень хүдэлгэнэ «Хүбүүнтээ сэдхэлээрээ таһаржа байһандал мэдэрэл юундэ ходо намайе эзэмдэнэб?», «Али Буладайнгаа манайда өөдөө боложо, минии нүлөөн доро ороһондонь гомдоно, жүтөөрхэнэ гү?».

Доржо Норбосампилович эсэгэ үринэрэй дундын харилсаа харуулхадаа, уншагшадаа арадайнгаа заншалнуудтай танилсуулна. Гэндэн үбгэжөөл «Би баала-нагүйб, - гээд нэрэгүй хургаараа сэржэм үргэнэ», хүбүү бэриниинь, ашань «ама хүрэхэдэл гээд ... абатайа адли болоод, духарья үргэжэ байхаяа аягүйрхэбэ» г.м. Уран зохёолшон Гэндэн үбгэжөөлэй дүрөөр залуу хүрэгтэ ёһо заншалаа сахижа, үндэхэн соёл түүхээ, түрэл хэлээ гамнажа ябаха тухай захяа заабари тон нарибшалан ойлгуулна.

Зохёол соогоо автор мүнөө үеын хүдөө нютагай социальна тон орёо асуудалда һаналаа онсо нарибшалан табяашьегүйһаа, Гэндэн үбгэжөөл Ганжад хүгшэн хоёрой хөөрэлдөөгөөр («хүдөөдэ ажалтай зон хэд байнаб?», «һургуулиинемнай хаагаа һаань, нютагтамнай хэн үлэхэб?») буряад арадай мүнөө үеын хүдөөгэй байдал зураглан харуулна.

Гэндэн үбгэжөөл, тэрэнэй хүбүүн Даша, аша хүбүүнийн Булад гурбан ажабайдалай эрхээр тогтоогдохон дабашагүй орёо байдалда ороно, Болоһон үйлэ эдэ геройнуудай бэе бэсынгээ урда байгаа бодолоо, хүсэл зориггоо сэдхэлээ нээжэ тайлбариан хэлсэхэдэнь үнэн үйлэ хэрэгээ илагдашагүй байдагынь автор харуулна. Иигэжэ уран зохёолшон ажабайдалай үшөө нэгэ орёо асуудалай удха уншагшадтаа тайлбариан зураглана. Мүнөө үедэ сагай хэршье хүндэ хүшэр болоошьеһаань үнэн сэхэ абари зан, һэшхэл, үнэнхэ зүрхэнһөө олоной түлөө оролдолго зоной ажабайдалай таһаршагүй нангин үйлэ гэжэ автор уншагшадтаа дамжуулна.

Зохёол соо эсэгэ үринэрэй харилсаанда дамжаггүй гараад ерэдэг баһа нэгэ орёо асуудал табигдана. Гэртэхин түрэнхэн хүүгэдтээ ‘һохор дураар’ дуратай байжа, тэдэнэй «ядалсангүй ябахын тулада», «урагшатай ябахын тула», «тоһон соо умбуулжа, торгон дээгүүр хүльбэрүүлхэ», «зөөри зөөшөөр дутангүй, амгалан тайбан ажамидарха» тухайнь оролдожо, хүүгэдэйнгээ һанал бодолдо анхарангүй, тэдэнэйнгээ «тулада хэнхэн, хүсэһэн оролдолгомнай олон замтай, олон илгаатай байдаг» гэжэ ойлгоогүй мэтэ ябадагынь уран зохёолшон уншагшадтаа ойлгуулхаяа оролдон ороё асуудал табина: «Энэ сагайнгаа эрхэ даажа, хубилһан сагта хубилһан зоной дунда, яажа тэрэ зам, илгааень алдангүй тэнсүүриень оложо, энэ хорбоо юртэмсэдэ амидарха юм?». Энэ орёо асуудалда уншагшад Буладай үгэһөө харюу олоно «юушье үзэхээс айнагүйб Эрэ хүн эрхы хургандаа этигэхэ ёһотой! Өөртөө! Өөрынгөө хүсэндэ, Өөрынгөө зоригто! Өөрөө, өөрынгөө гараар амидаралаа зохёохоб!»

Зохёол соо болоһон үйлэ хэрэгүүд, геройнуудай дундаа харилсалгын замууд ямаршье сагай болоходо, арад зоноймнай ажабайдалда муу һанаан, атаа жүтөөн, худал хуурмаг ябадал үрэгүй дүндэ асардаг, һайн һайхан хэрэг үйлэ, нигүүлэхы боди сэдхэл ажамидаралы арюун болгодог гэжэ харуулна.